

Het christelijk-sociale denken en de encycliek Laudato Si

Cor van Beuningen

Het christelijk-sociale denken

Gelukkige mensen, een vitale samenleving

Hoe ontstaat dat, wat staat in de weg, wat kun je doen om het te bevorderen?

Hierover gaat het christelijk-sociale denken. Natuurlijk worden deze vragen al eeuwenlang gesteld, en kennen we allerlei denkvormen en ideologieën die antwoorden geven en recepten voorschrijven. Het christelijk-sociale denken [csd] is er daar één van, maar wel een heel bijzondere.

Aan het csd zoals dat zich sinds Abraham Kuijper en de encycliek *Rerum Novarum* van Leo XIII uit 1891 ontwikkeld heeft, heeft Laudato Si [LS] nieuwe inzichten toegevoegd, refererend aan de huidige staat van onze planeet. Het is voortaan: Gelukkige mensen, een vitale samenleving en een gezonde Moeder aarde.

Csd en Laudato Si. Het denkmodel en onze opdracht in de wereld van nu

Ik ben een enthousiaste promotor van het csd. Het is een denkframework dat naar mijn mening een helder licht werpt op de werkelijkheid en dat bovendien concrete handvatten biedt om wat te doen, om aan de slag te gaan - als mens, christen, burger, professional, bestuurder of politicus. Aan de slag te gaan, om mensen, organisaties, steden, de wereld een beetje beter te maken. Ik zal in mijn verhaal het csd vooral behandelen als een praktische theorie, een bestuurskundig paradigma.

En ik ben al even enthousiast over de encycliek Laudato Si. Ik heb hem ontelbare keren ter hand genomen en er stukken uit gelezen, en keer op keer sta ik weer van versteld van diepgang en gevoel voor complexiteit.

Dit verhaal gaat over het csd en over LS. Eerst wordt ingegaan op het csd, het conceptueel framework. Daarna volgen enkele opmerkingen over LS, wat een verhaal is dat staat in de lange traditie van het csd en tegelijkertijd gaat over onze tijd, de wereld waarin we nu leven.

Christelijk-sociaal denken

Een korte verhandeling over het christelijk-sociaal denken. Eerst over de termen, christelijk en sociaal.

Christelijk: sporen zien van de bevrijdende God, en meewerken met de genade

Het csd is christelijk omdat het verbonden is met christelijk geloven. Voor mij persoonlijk zit dat als volgt. Begin jaren negentig las ik Erik Borgmans dissertatie *Sporen van de bevrijdende God*. Hij verwoordde op briljante wijze een intuïtie die al langer bij mij sluimerde, over wat geloven eigenlijk is en wat dat te maken heeft met de manier waarop je in de wereld staat. Het begint niet met een aantal leerstellingen of principes, die je vervolgens toepast om die wereld te veranderen. Nee, het is eerder omgekeerd: kijk rond in die wereld, kijk waar mensen samen aan de slag gaan voor een betere wereld, telkens opnieuw en ondanks alles. Laat je daardoor raken en herken dat als genade, als sporen van die bevrijdende God die ons draagt en op wie we kunnen vertrouwen.

“Maar dan moet je wel met de genade meewerken,” zei mijn moeder al. Christelijk geloven is dus een manier van in de wereld staan, naar de werkelijkheid kijken, en ermee bezig gaan. En omgekeerd worden christelijke geloofsinzichten telkens vernieuwd door onze ervaringen en de reflectie daarop. Christelijk geloven zet de zaken niet vast maar is open naar de toekomst, en wordt steeds opnieuw vormgegeven door mensen die voor elkaar zorgen, samen aan de slag gaan, geloven in en werken aan een stukje betere wereld.

Sociaal: mens in relaties

Over de betekenis van het sociale in csd bestaan veel misverstanden. Vaak wordt met sociaal bedoeld: opkomen voor de zwakkeren en minderbedeelden in de samenleving, dat is de betekenis die het woord heeft in de samenstelling sociale rechtvaardigheid, of sociale wetgeving. Maar sociaal in het begrip csd heeft een heel ándere betekenis. Het begrip verwijst hier naar haar relationele mensbegrip, naar menselijke relaties en sociale verbanden van mensen, associaties van burgers, het samenleven.

Vertrekpunt van het csd: menselijke waardigheid realiseren als opdracht

Het vertrekpunt van het csd is het principe van de menselijke waardigheid. Mensen, die zijn geschapen naar Gods beeld en gelijkenis, zijn begiftigd met creatieve, morele en sociale talenten, en hebben de opdracht om die talenten te ontwikkelen en daarmee hun waardigheid te realiseren. Om mens te worden.

Kern van het csd: mens worden kun je alleen zelf maar niet alleen

Het kernpunt van het csd is haar relationele mensbeeld: mensen hebben anderen nodig om mens te worden. Alleen in en door ontmoetingen kan het gebeuren dat mensen hun creatieve, morele en sociale talenten ontwikkelen. Mensen die elkaar ontmoeten, bijvoorbeeld omdat ze samen aan de slag zijn, kunnen elkaar als mens gaan erkennen en waarderen. In het proces kunnen mensen hun creatieve, morele en sociale talenten aanspreken en ontwikkelen, zoals empathie, compassie, generositeit en vertrouwen. In zulke processen worden mensen mens, dan komen ze tot zijn recht.

Subsidiariteit is het unieke inzicht van het csd

Wat is ervoor nodig opdat een ontmoeting tussen mensen hen inderdaad als mens doet groeien? In het antwoord op deze vraag ligt het unieke kerninzicht van het csd. Dat antwoord is: subsidiariteit. Subsidiariteit schrijft voor hoe mensen met elkaar moeten omgaan om mens te worden; en ook, hoe je moet besturen en organiseren opdat mensen elkaar helpen en aansporen om mens te worden.

Subsidiariteit is een relatiologica

Subsidiariteit is dus een relatiologica, een manier van omgaan tussen mensen opdat ze hun creatieve, morele en sociale talenten optimaal ontwikkelen en zo hun menswaardigheid realiseren.

We kunnen talloze relaties en situaties bedenken waarin dat laatste *niet* gebeurt. Het gebeurt bijvoorbeeld niet wanneer de ene mens de ander als middel of instrument ziet om een doel te bereiken. Of wanneer de één de ander dwingt, stuurt of precies vertelt wat hij moet doen. Het gebeurt ook niet – en dit is misschien minder evident – wanneer de één de ander die in nood is helpt door hem diens probleem af te nemen en voor hem op te lossen, of door hem precies voor te schrijven hoe hij zijn probleem moet oplossen. Dat kan de helper doen met de beste bedoelingen maar dat helpt die ander niet waar het gaat om diens menswording.

Een subsidiaire relatie begint bij het erkennen van die ander als mens begiftigd met waardigheid en talenten en met het besef dat hij die alleen zelf kan realiseren. Subsidiair helpen betekent dan dat je de ander in staat stelt én aanspoort om zijn talenten aan te spreken en te ontwikkelen. Dat kan misschien even een heel actieve bemoeienis zijn, in een acute noodsituatie, maar de inzet moet er steeds op gericht zijn dat die ander het leer- en groeipotentieel dat in het probleem besloten ligt zo volledig mogelijk zelf realiseert. De inzet van een subsidiaire hulprelatie is, technisch gezien, dat diens probleem wordt opgelost maar bovenal dat hij in het proces zijn eigen probleemoplossend vermogen optimaal versterkt, dat wil zeggen zijn eigen creatieve, morele en sociale talenten optimaal ontwikkelt. Het korte-termijnsdoel staat in functie van het overkoepelende doel: menswording.

Subsidiariteit: de functionele relatie als voertuig voor menswording

De echte betekenis van het begrip subsidiariteit, zoals zojuist uiteengezet, werd mij voor het eerst duidelijk in 2004, door een lezing van Paul van Tongeren. Ik heb de betreffende passage even

opgezocht: “Mensen zijn niet wat ze zijn vóórdát ze met elkaar in relaties van erkenning en zorg treden. Een mens wórdt mens door de wijze waarop en de mate waarin hij als mens erkend en bemind wordt. En die erkenning en die liefde worden niet *apart* gegeven, maar *in* al de manieren waarop mensen met elkaar in relatie staan. (...) De toewijding van een leraar aan de leerling maakt niet alleen zijn onderricht effectiever; ze vormt ook de leerling tot een mens die er mag zijn. De leraar verdient niet alleen geld door de lessen die hij geeft, maar wordt ook mens door de mate waarin hij door de leerling als persoon erkend wordt – of hij wordt verminkt doordat die erkenning niet plaats vindt”.

Heel mooi. Menswording kan plaatsvinden in al de manieren waarop mensen met elkaar in relatie staan. Zo kan de onderwijsrelatie tussen leraar en leerling het voertuig zijn voor een proces van menswording van beide betrokkenen. Of dat ook inderdaad gebeurt ligt voor een deel aan beide betrokkenen, of ze willen, durven etc.

Voor een ander deel echter ligt dat aan de context waarin die relatie plaats vindt en dan met name of ze de ruimte en de vrijheid hebben om zo’n subsidiaire relatie van wederzijdse erkenning en groei te laten ontstaan.

Kijken we bijvoorbeeld naar de actuele situatie in ons onderwijs, dan zien dat leraren en leerlingen die ruimte en vrijheid nauwelijks hebben. Ze zijn onderdeel van een schoolorganisatie en ook weer van een reusachtig, hiërarchisch georganiseerd onderwijssysteem. En dit systeem is er met name de afgelopen decennia juist nadrukkelijk op gespist dat leraar en leerling zich beperken tot de voor hen bedachte functies en gedragingen. En dat wordt afgedwongen met dossiermappen vol regels, sancties, protocollen, leerdoelen en targets, en ondersteund door een even enorm sturings- en controleapparaat. Ze moeten vooral geen mens worden.

Subsidiariteit is een bestuursparadigma

Wat geldt voor de “horizontale” relatie tussen twee mensen geldt ook voor de “verticale” relatie tussen een bestuurder en diens ondergeschikten (werknemers, burgers etc). Het is een relatieloga, of die nu verticaal of horizontaal is, die begint met het erkennen en waarderen van die ander(en) als mens(en) met talenten. Laudato Si zegt dat heel mooi: Men kan van de mens geen engagement met betrekking tot de wereld vragen, als men niet tegelijkertijd zijn bijzondere vermogens van kennis, wil, vrijheid en verantwoordelijkheid erkent en op hun juiste waarde schat (118).

Subsidiariteit is een bestuursparadigma dat mensen motieven laat en vrijheid geeft om zelf en samen verantwoordelijkheid te nemen en zo aldoend hun talenten te ontwikkelen en in te zetten voor een gedeeld streven of doel. Dat doe je *niet* door hen die motieven uit handen te nemen, door alles voor hen te regelen, door hen precies te vertellen wat ze moeten doen en hoe, door hen te prikkelen met straffen en beloningen enz. Nee, je moet mensen juist de vrijheid laten en het vertrouwen geven om het zelf en samen uit te zoeken en je mag je er alleen maar actief mee bemoeien als ze er ze zelf en samen niet uit komen.

Subsidiariteit is een revolutionair beginsel

De enorme revolutionaire kracht van dit beginsel besef je als je je realiseert hoe sterk onze samenleving wordt gedomineerd door grote hiërarchisch georganiseerde instellingen en organisaties waarin mensen worden gereduceerd tot middel en met behulp van regels, straf en beloning worden aangezet tot aapjesgedrag.

En het enorme belang van zo’n revolutie wordt duidelijk als je beseft hoeveel menselijke en maatschappelijke functies we in de afgelopen decennia hebben uitbesteed en ondergebracht bij zulke grote organisaties, zoals zorg, opvoeding en onderwijs, recht, veiligheid, de zorg voor ouderen, lastige jongeren, de minderbedeelden, wat al niet. Aan de staat, maar in toenemende mate ook aan commerciële ondernemingen, re de privatisering. Al die functies leveren dus geen motief en materie meer op voor het engagement van mensen en hun eigen verbanden, geen motieven voor ontmoeting en menswordingsprocessen.

Gelukkig zien we de afgelopen jaren ook weer de omgekeerde beweging, zie zorgcoöperaties, energiecoöperaties, buurtzorg, eigen kracht conferenties, broodfondsen en kredietunies, en zie de

spannende nieuwe verbindingen tussen formele en informele zorg, opvoeding en onderwijs, en de hernieuwde aandacht voor de commons.

Intermezzo (I)

De crèche in Haifa - A fine is a price

Laat ik het voorgaande wat toelichten en verlevendigen aan de hand van een wat uitgebreidere bespreking van een casus: het intussen overbekende onderzoek van Gneezy en Rustichini, over een crèche in Haifa. Heel kort de feiten. De crècheleiding wilde ouders ertoe brengen hun kind op tijd op te halen, en stelde een boete voor telatkomers in. Het tegendeel gebeurde: meer ouders gingen hun kind te laat ophalen. De onderzoekers verklaren dat als volgt. Eerst gold een onuitgesproken norm, een morele plicht, dat je je kind op tijd hoort op te halen. Toen werd die boete ingevoerd en die boete werd opgevat als signaal dat laatkomen in orde was, als er maar voor betaald werd. A fine is a price, de prijsprikkel verdrong de morele norm. Vervolgens bleek ook nog dat dit onomkeerbaar is. Toen de boete opgeheven werd, bleven meer ouders dan tevoren hun kind te laat ophalen. De morele norm was weg en bleef weg.

Intermezzo (II)

Bloedbank - Een mens is (vooralnog?) meer dan een logisch calculerende aap

Dit fenomeen, dat een prijsprikkel moraliteit verdringt, heet ethische substitutie of crowding out. Het bekendste voorbeeld van crowding out in de literatuur is dat van de Londense bloedbank. Om het aantal donoren te verhogen besluit een bloedbank een vergoeding van 25 pond per donatie te geven. Maar wat blijkt: het aantal donoren loopt juist terug. Verklaring: voor de donoren veranderde het doneren van bloed van een daad van liefdadigheid in een betaalde handeling. Altruïstische, subsidiaire motieven werden verdrongen door een instrumentele, transactionele attitude. En nu de donoren in termen van geld gingen denken over wat ze deden, vonden ze 25 pond te weinig. De leiding van de bloedbank en van de crèche maken dezelfde fout. Ze gaan ervan uit dat mensen het best met prijsprikkels te sturen zijn. In feite maken ze de fout die kenmerkend is voor de moderne tijd, namelijk te denken dat mensen logisch calculerende wezens zijn die alleen op eigenbelang uit zijn. Dat zijn ze niet. Maar juist door te handelen vanuit dit mensbeeld genereerden ze wel het gedrag dat ze veronderstelden - en raakten ze van de regen in de drup.

Idealisme en cynisme

Niet het hogere? – dan het lagere!

Gabriel van den Brink heeft enkele jaren geleden een groot interdisciplinair onderzoek geleid naar idealisme en altruïsme in Nederland. Het rapport heeft de titel: De Lage Landen en het Hogere - De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan. Hij definieert het hogere als volgt: 'Het hogere is de verbeelding van een geheel waarmee ik mij verbonden weet en waardoor ik mij geroepen voel tot onbaatzuchtig handelen'. Uit het onderzoek blijkt dat verreweg de meeste Nederlanders zich onverminderd blijven inzetten voor iets anders dan hun eigenbelang. Het probleem is echter dat politici, bestuurders en de media een cynisch mensbeeld hanteren waardoor dit idealisme niet wordt gezien maar juist wordt miskend en daardoor weggedrukt en stukgemaakt. Dit cynische mensbeeld genereert zoals gezegd het gedrag dat ze veronderstelt. Niet-economische motieven worden niet verondersteld te bestaan en als je lang genoeg aandringt zullen ze misschien ook verdwijnen: weg empathie, erkenning, zorg voor de ander, weg subsidiaire relaties. Maar daarvoor in de plaats komen nu andere, eveneens niet-economische maar deze keer juist zeer schadelijke motivaties: wantrouwen, angst, wrok, nihilisme en gewelddadigheid. Ze worden gevoed door een ervaren gebrek aan zin, betekenis en perspectief, door een gevoel van miskennis, overbodigheid, vernedering. Ook met deze niet-economische motivaties houdt het mensbeeld van de homo economicus van de moderniteit geen rekening. Alleen, deze motivaties, deze destructieve emoties verdwijnen niet als je niet ziet - integendeel.

System switch – van een subsidiaire naar een instrumentele en transactionele logica

Nog even terug naar de crèche. Stel je een buurt voor, met veel jonge gezinnen, maar er is geen kinderopvang. Ouders steken de koppen bij elkaar en besluiten zelf een crèche op te zetten, samen de schouders eronder. Ze timmeren en schilderen, leggen hutje bij mutje, kiezen een bestuur, nemen een paar enthousiaste juffen in dienst en verdelen taken, lusten en lasten. De crèche groeit en bloeit en gaandeweg ontstaat rondom die crèche een community van mensen die samen verantwoordelijkheid nemen voor een gedeeld ideaal, een common purpose, en die elkaar daarop aanspreken vanuit een gevoel van verbondenheid, vertrouwen en gedeeld engagement. De crèche zelf wordt in dit proces meer dan een materiele en functionele entiteit, maar iets dat mensen verbindt: een common good.

Let goed op wat hier gebeurt. Mensen hadden een probleem, de opvang van hun kinderen moest geregeld worden. Het probleem dat hen samenbracht leverde het motief op voor een proces waarin ze hun creatieve, morele en sociale vermogens ontplooiden en een community verband ontwikkelden. En dit was allemaal niet gebeurd als de overheid of een bedrijf hier een crèche had opgezet.

Door de invoering van een financiële prikkel, de boete, wordt echter het hele systeem veranderd. Het wordt een organisatie zoals er ontelbare zijn: een hiërarchisch, regel- en prikkelgestuurd systeem. Van een common good wordt de creche een inwisselbare dienstverlener, de ouders worden consumenten, klant is koning en bevalt het me niet dan zoek ik een andere crèche.

Het invoeren van financiële prikkels is heel simpel; het omgekeerde proces is juist heel ingewikkeld.

Laudato Si

Receptie

De encycliek was aangekondigd als een bijdrage aan het klimaatdebat, mede in de aanloop naar de Klimaatop in Parijs. Klimaatwetenschappers waren dan ook de eersten die reageerden.

Nicholas Stern, auteur van het invloedrijke naar hem genoemde rapport over klimaatverandering, komt woorden te kort om het enorme belang van de encycliek te benadrukken, evenals de wijsheid en het leiderschap van de paus die volledig terecht stelt dat klimaatverandering vitale morele en ethische vragen opwerpt.

Fritjof Capra sluit zijn juichende recensie als volgt af: Met deze encycliek heeft Paus Franciscus de Katholieke Kerk in één klap tot voortrekker gemaakt van de milieubeweging en zichzelf gevestigd als een echte wereldleider.

Bill McKibben van 350.org moet in de New York Review of Books, enigszins tot zijn eigen verrassing, erkennen dat de encycliek niets minder is dan een omvattende, radicale en zeer overtuigende kritische analyse van hoe we deze planeet bewonen – een ecologische kritiek, zeker, maar ook een moreel, maatschappelijk, economisch en spiritueel commentaar.

In een redactioneel commentaar stelt The Guardian dat dit meest verbazingwekkende en ambitieuze pauselijke document van de laatste 100 jaar ten diepste gaat over ons mensbegrip. De Paus wil ons begrip van de menselijke aard veranderen. Velen zullen het oneens zijn met zijn concept. But he is right that no smaller change will do.

Giles Fraser, ook in the Guardian, voegt er aan toe dat de encycliek in feite een oproep is om onze hele politieke denken te wijzigen: “It is nothing less than a call to refigure our entire political mindset. Bravo. Thank God for Pope Francis.”

En Pankaj Mishra noemt in zijn bespreking Paus Franciscus “de meest overtuigende en invloedrijke public intellectual van onze tijd”.

LS: waarschuwing, analyse, oproep tot dialoog, oproep tot bekering, richting geven

Samenvatting; LS

a. is een waarschuwing: de mensheid is op het pad van zelfvernietiging geraakt, vernietiging van de planeet en van zichzelf

- b. maakt de stand van zaken op: ecologie en samenleving aan het van de begin 21^e eeuw
- c. analyseert de oorzaken, en gaat daarbij terug tot Verlichting en de acceleratie in de laatste 30 jaar; hoe zijn de systemen ontstaan zijn die onze relaties met elkaar en de natuur ziek en destructief hebben gemaakt, wat is het onderliggende denkmodel
- d. is een oproep tot een brede dialoog: "I urgently appeal, then for a new dialogue about how we are shaping the future of our planet. We need a conversation which includes everyone, since the environmental challenge we are undergoing, and its human roots, concern and affect us all" (14)
- e. is een oproep tot ecologische bekering en ecologische spiritualiteit
- f. signaleert hoopvolle initiatieven en geeft richting aan het noodzakelijke regeneratieve proces.

Enkele karakterisering

LS verankert ecologie in het christelijk-sociale denken

Met LS wordt ecologie, een ecologische bekering, in het hart van het christelijke geloof geplaatst. Christen-zijn en zorgen voor de schepping waarvan je deel bent zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Als je de natuur, de planeet aarde nu nog steeds ziet en behandelt als een container vol hulpbronnen die je mag gebruiken en verbruiken, dan ben je echt zondig bezig, dan kom je in de hel. LS vraagt van ons een radicaal andere visie op en relatie met de andere schepselen. Het mooiste en kernachtigst vind ik in dit verband de volgende formulering: *Rather than a problem to be solved, the world is a joyful mystery to be contemplated with gladness and praise* (12). De geschapen werkelijkheid is er niet om te verbruiken, het is ook niet een probleem dat moet worden opgelost, of een zaak die moet worden beheerd, zoals het begrip rentmeesterschap suggereert. Nee, de schepping is eerst en vooral een mysterie, iets dat ons vervult met verwondering en blijdschap. Dat is ecologische spiritualiteit: God ontmoeten in en via zijn schepping, ervaren dat God aanwezig is al zijn schepselen, in alle andere mensen en in de natuur. Alle schepselen met liefde en zorg – subsidiair dus

LS is veel meer dan ecologie; het is het Rerum Novarum voor de 21e eeuw

De ecologische crisis is in LS het aanhakingspunt voor een radicale kritiek op de moderniteit en voor een pleidooi voor "integraal-ecologische bekering" van onze grote zonden van zelfgenoegzaamheid, egoïsme, heb- en heerszucht; een bekering naar liefde voor andere mensen en schepsels in ons gemeenschappelijk huis. Volgens Michael Czerny S.J. (een van de schrijvers) is LS zelfs het Rerum Novarum voor onze tijd: *The meaning of Laudato si' is not primarily "catholic ecology". Rather, it is the latest in the series of Encyclicals which have developed Catholic Social Teaching since Pope Leo XIII's Rerum Novarum . In fact, Laudato si' can be read as a "rerum novarum of 2015"*.

LS is een radicale doorontwikkeling van het katholiek-sociale denken; de nieuwe richtsnoer voor denken en handelen van de Kerk en de gelovigen en alle mensen van goede wil.

De inhoud: het oude en het nieuwe denkmodel

LS: de mensen beschermen voor zelfvernietiging

Dat is wat er volgens LS op het spel staat: we zijn beland in een spiraal van zelfvernietiging (79). Dat proces is begonnen bij het begin van de moderne tijd, zo'n tweehonderd jaar geleden. Wetenschap en technologie, liberalisme en kapitalisme hebben twee eeuwen lang gezorgd voor een enorme vooruitgang maar de laatste decennia zijn de averechtse effecten gaan domineren en zijn we beland in één complexe sociale en milieucrisis (139). De ethische, culturele en spirituele crisis van de moderniteit is ook de crisis van haar onderliggende denkmodel: het technocratische beheersingsdenken (119).

Het technocratische denkmodel genereert systemen die mensen conditioneren

In het technocratische paradigma verschijnt de mens als een held die de wereld met behulp van wetenschap en techniek in bezit neemt, overheerst en exploiteert (106). Het is een instrumenteel nutsdenken, waarin alles verandert in een object dat je naar believen mag gebruiken of misbruiken

(215). Dit nutsdenken heeft zich verspreid naar de andere domeinen van de menselijke en maatschappelijke werkelijkheid en conditioneert het leven van de personen en het functioneren van de maatschappij (107). Mensen worden middelen voor elkaar en ieder mens streeft alleen zijn eigenbelang na; dit cynische mensbeeld heeft zichzelf gepropageerd en waargemaakt. Daar ligt het fundamentele probleem (106). Dit paradigma heeft zich vastgezet in allerlei systemen en structuren, zoals die van het ongebreidelde kapitalisme, waarin alles herleid wordt tot nut en efficiency, geld en winst. Die systemen conditioneren de mensen in hun overtuigingen, levensstijl en gedrag; zie het egoïsme, consumisme en hedonisme (203). Kardinaal Turkson noemde dat op de conferentie van het Christelijk Sociaal Congres vorig jaar: robotisering. Deze systemen worden door die mensen zelf in stand gehouden, voorop maar niet alleen door de mensen die er het meeste belang bij hebben, dat wil zeggen de toppen van de systemen in economie, politiek, techniek en wetenschap.

De noodzaak van een nieuw denkmodel: integrale ecologie

Een en andermaal wordt in LS benadrukt dat men voor ogen moet houden dat denkmodellen werkelijk van invloed zijn op gedragingen. Het technocratisch denkmodel van de moderniteit heeft ons doen belanden in een spiraal van zelfvernietiging (163) en daarom moeten we nu een nieuw model ontwikkelen en verspreiden betreffende de mens, het leven, de samenleving en de relatie met de natuur (215). Een andere kijk, een denken, een politiek, een opvoedkundig programma, een levensstijl en een spiritualiteit die vorm geven aan het verzet tegen de opmars van het technocratisch paradigma (111) en die richting geeft aan een gezondere en vruchtbaardere menselijke en maatschappelijke ontwikkeling (116).

Dat nieuwe denkmodel krijgt de naam: integrale ecologie.

Lange regeneratieprocessen

Maar de lijn getrokken in twee eeuwen moderniteit en doorontwikkeling van het technocratisch beheersingsparadigma, neergeslagen in structuren, instellingen en mensen, kan niet van de ene dag op de andere worden omgebogen. We staan dus voor een grote culturele, spirituele en educatieve uitdaging die lange regeneratieprocessen zal inhouden (202). Met regeneratie bedoelt de Paus het weer gezond maken van alle fundamentele menselijke relaties.

Subsidiaire in plaats van instrumentele relaties

Dat begint bij de erkenning en de waardering voor de ander. Het openstaan voor een "jij", dat in staat is te kennen, lief te hebben en een dialoog aan te gaan, blijft de grote adel van de menselijke persoon (119). Want de mens, die in staat is om zich tot het uiterste te verlagen, kan zichzelf ook overstijgen, opnieuw voor het goede kiezen en een nieuwe start maken, ondanks welke psychologische en maatschappelijke conditionering dan ook. De mens blijft altijd in staat om eerlijk naar zichzelf te kijken, om het eigen onbehagen te erkennen en om nieuwe wegen in te slaan naar de ware vrijheid. Geen enkel systeem, zegt de Paus, kan ons vermogen om open te staan voor het goede, het ware en het schone volledig teniet doen, noch ons vermogen om de genade die God diep in ons hart heeft gelegd te beantwoorden (204). Nadrukkelijk waarschuwt de Paus voor het cynisme: Ik doe een beroep aan iedereen van deze wereld om deze menselijke waardigheid niet te veronachtzamen. Die mag ons niet ontnomen worden (204). We zijn altijd weer in staat om onze kleinheid te overstijgen en naar de ander toe te gaan; om de andere schepsels in hun eigen waarde te erkennen en om er onbaatzuchtig voor te zorgen. Wanneer wij in staat zijn het individualisme te overwinnen kunnen we de wereld echt veranderen (206).

Menselijke schaal, de lokale samenleving kan het verschil maken

In LS wordt veel belang gehecht aan regeneratieve processen juist op het lokale niveau, van buurten en wijken, steden en regio's:

Terwijl de bestaande wereldorde niet in staat blijkt verantwoordelijkheid te nemen, kan op lokaal niveau het verschil gemaakt worden. Daar kunnen immers een grotere verantwoordelijkheid, een sterk gemeenschapsgevoel, een bijzonder vermogen om voor de ander te zorgen en een

edelmoedigere creativiteit ontstaan (179). En gelukkig zien we daar een ontelbare verscheidenheid aan organisaties die werken aan de bevordering van het algemeen welzijn. Zij bekommeren zich bijvoorbeeld om een gebouw, een fontein, een plein of een landschap, en daaromheen ontwikkelen zich nieuwe verbanden en ontstaat een nieuw lokaal sociaal netwerk. Zo bevrijdt een gemeenschap zich van een op consumptie gerichte onverschilligheid. Dergelijke acties kunnen veranderen in intense spirituele ervaringen, wanneer zij een zelf-gevende liefde tot uitdrukking brengen (232).

Waar er twee of drie in mijn naam bijeen zijn gebeuren wonderen

We moeten veranderen en nieuwe subsidiaire relaties aangaan, we moeten anders gaan organiseren en besturen, nieuwe subsidiaire systemen ontwikkelen die niet egoïsme en geweld, maar zorg, verwondering, liefde en vertrouwen genereren en reproduceren. Dan kunnen we rekenen op een glimlach van God, zoals Kardinaal Turkson zo mooi zei op de conferentie van het Christelijk-Sociale Congres; dan is er reden tot hoop op genade. "Want waar er twee of drie in Mijn Naam bijeen zijn, daar ben Ik in hun midden", waar mensen zorgzaam en liefdevol met elkaar en met de natuur omgaan, daar gebeuren wonderen (Mt18:20). LS: Liefde is de rode draad die door de sociale leer van de Kerk loopt. Iedere door deze leer beschreven verantwoordelijkheid en verplichting komt voort uit de liefde, die – in de woorden van Jezus – de samenvatting van de gehele wet is (Mt22:36-40).

***Den Haag, Utrecht
12 januari 2017***